

människorna läsa trollformler över en ko för att mjölken skulle öka, men en kost sammansatt av johannesbröd, dyvelsträck, långpeppar och holländskt boskapspulver kunde också vara till nytta. Uppfinningsrikedomen var visserligen stor, men när Swahn oproblematiskt talar om hur husmödrarna i Sydsverige kunde ställa sig nakna på toppen av en gödselstack på påskdagsmorgonen (eller 1 maj) och för full hals ropa till sig smörlyckan, eller när han på samma beskrivande sätt refererar till en upptecknare som visar hur "combustio spontanea", dvs. en medicinsk latinsk term för alkoholisters självförbränning endast kunde botas genom att "ett fruntimmer" måste "pissa i halsen" på dem uppdragas för mig en av bokens brister, avsaknaden av ett medvetet könsperspektiv.

Exemplet med kvinnan på gödselstacken lyfts också fram i boken på en av de små stiliserade bilder i svart och vitt formgivna av Lotta Heinegård som pryder boksidornas yttermarginaler. Å ena sidan är dessa bilder ett välkommet och pikant inslag för en nyfiken läsare. De väcker intresse och skapar läslust. Liksom bokens välkomnande omslagsbild för de mina tankar till kok- och etikettsböcker från 1960-talet som stundom hade skämtsamma inslag i form av teckningar ämnade att sätta knorr på textens innehåll. Å andra sidan skapar de i Swahns artikel en ambivalens inför hur texten ska läsas. Idag kan vi, något generat, skratta åt den folklore som var en del av allmogens vardag. Bilderna i Swahns artikel kan något olyckligt sägas förtydliga vår tids uppfattning om att allmogens förhållningssätt till sig själva och sina liv var orationellt. Kanske kan sådana här synpunkter öppna för debatt och en utveckling av ämnet, vilket, som nämnts inledningsvis, framförs som önskemål i förordet. Nåväl, den här antologins styrka är att den genom sin mångfald empiriska exempel förtydligar fältet dryckeskunskaps komplexitet utan att för den skull ringa in området. Det intressanta är också att den skapar en vilja att ta reda på mer om drycker som kulturella avtryck i såväl historia som samtid.

Veronica Abnersson, Umeå

Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige. Gunilla Lundahl (red.). Gidlunds förlag, Hedemora 1999. 315 s., ill. ISBN 91-7844-298-2.

I en innehållsrik och omfattande antologi om svensk hemslöjd i Sverige anar man ett genombrott för histo-

rieskrivning och forskning kring detta spännande ämne. I ett hundraårsperspektiv, där hemslöjden försiktigt börjat som ett radikalt projekt för det sena 1800-talets borgerskap för att sedan etableras och efter att de senaste decennierna dragits med stora ekonomiska svårigheter, är det dags för en självreflektion med inslag av tillbakablickar och historieskrivning. Boken *Den vackra nyttan. Om hemslöjd i Sverige*, har tillkommit efter initiativ från Nämnden för hemslöjdsfrågor, med Gunilla Lundahl som redaktör. Det uttalade syftet är att visa på bredden i ämnet, att locka till fördjupning och forskning samt att visa på möjligheter och ingångar till detta. Ett antal seminarier som genomfördes under åren 1996–98 utgör den reella grunden till utgåvan.

Vad kan man då säga om en antologi som sträcker sig över så mycket, med tretton artiklar som trängs på drygt trehundra sidor?

Min första reflektion gäller valet av omslagsbild. Den representation av begreppet hemslöjd som har vuxit fram under 1900-talet, fokuserar i hög grad på textil slöjd och då i första hand på vävning och broderi. Här har man istället valt att illustrera innehållet med stickade provlappar ur Britt-Marie Christofferssons omfattande samling (beskriven i Gunilla Lundahls kapitel *Form att forska i*). Det ger ett sobert och nordiskt blont intryck med stickade ytmönster i vitt ullgarn, lappar lagda i omlott. Det skulle vara intressant att ta del av diskussionerna kring omslagsbilden – varför väljer man att *inte* visa det förväntade och därmed bryta de koder som etablerats? Är det en vink om att en revidering och omorientering är på gång inom hemslöjdsrörelsen? Eller är det resultatet av en estetisk anpassning till ett nutida grafiskt mode?

I inledningen antyds de olika spår och aspekter som berörs i *Den vackra nyttan*. Såväl relationen till ekonomi och försörjning, nostalgien, kunskapen om material och tekniker, längtan efter autenticitet och skönhet som det globala och etniska perspektivet räknas upp. Detta ger en vink om de olika skribenternas inriktning. I det följande kommer jag att ta upp några av dessa inriktningar.

Trots att hemslöjdsrörelsens historia rymmer så mycket av ideologier och praktiker vad gäller formandet av nationen Sverige, dagens syn på det förmoderna samhället och förändringen av hemmet från produktionsplats till konsumtionsplats, är den sorgligt förbisedd av den vetenskapliga forskningen. Gunilla Lundahl menar, att om hembygdsrörelsen och museerna kom att utgöra människens revir, var hemslöjdsrörelsen kvinnornas. Detta skulle vara svaret på ignoransen i

förhållande till hemslöjdsrörelsen. Det är nog att för enkla sambanden lite för mycket; hur många hemslöjdsföreningar bildades inte med män i spetsen, män som lade ned ett stort arbete för "sin" förening? I det fall jag själv studerat, Halländska Hemslöjdsföreningen Bindslöjden som ursprungligen grundades 1907, var många män ur den tidens ledande samhällsskikt mycket aktiva. Däremot leddes det konkreta arbetet i hemslöjdsbutikerna av kvinnor som i sin tur ledde kvinnlig personal och kvinnliga slöjdare. En typisk spegling av den tidens sätt att verka i ett patriarkaliskt samhälle, där det faktiskt var nödvändigt att ha män i ledningen som var engagerade för att få gehör för rörelsens sak. Den kvinnliga (allmänna) rösträtten var som bekant inte en realitet förrän hemslöjdsföreningarna i Sverige redan hade grundats. Det var i männens sfär de viktiga officiella besluten fattades.

Svaren på frågan om varför hemslöjdsrörelsen förbisetts är naturligtvis många och kanske också olika vid skilda tidpunkter. I Louise Walldéns kapitel *Handarbetet – hatat och hyllat*, nämns dock en viktig förklaringsmodell – nämligen synen på hemslöjd och handarbete som missriktad kvinnokraft. Hon skissar en kedja över tre generationer bestående av kulturbärare, avståndstagare och återknytare. Farmor kan och uppbär ett kunnande, mamma tar avstånd från detta och författaren tar upp tråden igen. Avståndstagandet illustreras av ett kvinnokampsmärke i korsstygnsbroderi som 1973 väckte starka känslor när det presenterades i tidningen *Vi människor*. Det ansågs av många feministiskt och vänsterpolitiskt inriktade läsare som en provokation att förknippa denna positiva kampsymbol med en förhatlig symbol – handarbetet – som ansågs bidra till att fjättra kvinnor vid hemmet.

Den generation som tog avstånd såg inte glädjen i att handarbete, man var blind för den kreativa utlevelsen i att skapa något själv. Samma generations kvinnor traggade igenom skolslöjdens själsdödande tillverkning av babykläder och perfekta broderibaksidor. Kvinnor är självklart inte av naturen utrustade med sinne för textil slöjd, vilket många debattörer tyckte anse i exempel från debatter i frågan i Walldéns text. En kvinnobild som ger en god grund till protester.

Ett ämne som hemslöjd, som motarbetats och ringaktats av så många, har ingen självklar plats i den akademiska historieskrivningen, vilket tydligt illustreras här.

I UNESCO:s rapport *Vår skapande mångfald* finns ett avsnitt som handlar om slöjd i olika kulturområden och nationer i olika delar av världen. Man beskriver

produktionens förutsättningar och problem, ger exempel från olika delar av världen samt diskuterar och föreslår lösningar. En är att via upphovsrättslig lagstiftning skydda viss lokalt särpräglad slöjd, en annan är att hitta bra distributionsformer för produkterna som i första hand gagnar utövarna. När man läser avsnittet slås man av parallellerna med den svenska hemslöjdsrörelsen. Det är identiska diskussioner som idag förs på det globala planet och som då, för cirka hundra år sedan, fördes i Sverige. Hur kan man samtidigt rädda en slöjdproduktion som konkurreras ut av industriproducerade varor och skapa arbetstillfällen för landsbygden (kvarblivna) invånare? I fallet Halland handlade det om de stickkunniga medelålders och äldre kvinnor som inte fann någon försörjningsmässig plats i det nya industrialiserade samhället. De som tidigare i hög grad försörjt sig genom att sticka för avsalu, en produktion som slogs ut av industritillverkade textilier. De som inte flyttade från landsbygden till industrierna i tätorterna. De som kom att tillhöra ekonomiskt marginaliserade grupper i industrialiseringens efterföljd. Känns scenariot igen i dagens globala diskussion?

Vad har då detta med innehållet i en antologi om svensk hemslöjd att göra? Det globala perspektivet på hemslöjd är fruktbart ur flera aspekter. För det första är det intressant att få ett bredare perspektiv på de frågor som hemslöjdsrörelsen har fokuserat på, inte bara när den startade utan under hela 1900-talet. För det andra är hemslöjdsrörelsen i hög grad en internationell rörelse. För det tredje innebär globaliseringen i sig dels en större marknad för hemslöjdsvaror, såväl svenska som utländska, dels större folkomflyttningar, vilket leder till att man t.ex. inom Sveriges gränser möter en rad olika slöjder som per definition hittills inte rymts inom begreppet "hemslöjd".

Barbro Klein tar i ett av bokens mest intressanta kapitel, *Den svenska hemslöjdsrörelsen och de främmande*, upp just detta att hemslöjdsrörelsen är ett resultat av en global strömning av nationalism och inte alls det äktsvenska uttryck många tror. Att skapa kulturarv i form av en gemensam historia var ett viktigt projekt under det sena 1800-talet i hela den industrialiserade delen av världen. Hemslöjdsrörelsens viktiga position när den bidrog till att skapa symboler för den enade nationen, för det svenska, poängteras av Klein. I en symbolskapande process lyfts vissa företeelser fram och andra förtigs eller utesluts. En intressant diskussion förs kring hemslöjdens förhållande till det främmande, vilket ytterst handlar om den representation av svensk

hemslöjd som hemslöjdsrörelsen verkat för under 1900-talet. Kleins synpunkt är att hemslöjdsrörelsen idag skulle kunna spela en viktig roll om man övergav rollen som gränsvakt och tog till vara det slöjd- och hantverkskunnande som införlivats med Sverige genom invandringen under de senaste decennierna. En omorientering skulle också innebära en revidering av synen på den slöjd inom Sveriges gränser som tidigt uteslöts, vilket exemplifieras med zigensck och judisk slöjd.

Flera artikelförfattare berör hemslöjdsrörelsens förhållande till hemmet. Terminologin i sammanhanget var omfattande under 1800-talet: slöjd, hemslöjd, hus-slöjd och husflit är bara några exempel. Att man valde just ordet hemslöjd som namn på rörelsen, är naturligtvis resultatet av ett ideologiskt ställningstagande. Hemslöjd producerades för hemmet, dvs. det borgerliga hemmet. Samtidigt utfördes produktionen i hemmen, hemslöjdsföreningarna bidrog till människors försörjning så att de kunde stanna i sina hem på landsbygden och inte behövde söka sin utkomst i tätorter eller i möjligheternas Amerika.

Kerstin Thörn inleder sin artikel *Hemmet som föreställning och erfarenhet* med att slå fast att "föreställningen om hemmet skapas av visioner". Hur har dessa visioner sett ut och hur hör de samman med hemslöjdsrörelsen? Författaren sätter in den tidiga hemslöjdsrörelsen i ett annat sammanhang – förra sekel-skiiftets debatt och intresse för bostadsfrågor. Hur ideal-bilden av ett hem kom att gestaltas av det sena 1800-talets borgerlighet har beskrivits utförligt i Löfgren/Frykmans *Den kultiverade människan*. För att även fat-tiga delar av befolkningen skulle kunna skapa ett liknan-de hem, debatterades särskilt fattiga gruppers bostadssi-tuation. I det ideala hemmet gick etik, moral och estetik hand i hand för att skapa en bättre mänsklighet. Ett estetiskt vällovligt program hade som grundförutsätt-ning tanken att människan blir en bättre människa om hon omger sig med skönhet, *Skönhet för alla*, som Ellen Key formulerade det i sin berömda skrift från 1899.

Thörn intar ett genusperspektiv när hon beskriver hur visionerna kring bostaden/ hemmet har förändrats un-der 1900-talet. Köket, kvinnans sfär, förlorar i betydel-se under 1920-talet i förhållande till rummet, mannens sfär. Trots att mannen sällan vistas i hemmet.

Hon sätter Ellen Keys skrift vid sidan av Carl Lars-sons *Ett hem*, båda utkom samma år, den ena en debatt-skrift och den andra ett gestaltande av idealen. Förhåll-ningssättet kallar Thörn för funktionestetiskt, vilket betyder att skönheten var sprungen "ur hygienism,

naturromantik och en strävan efter ändamålsenlighet".

Hemslöjdsrörelsen bidrar till att skapa en nationellt betingad estetik, vars uttryck i form av objekt, väl passar in i visionen av hemmet – en vision som grundas på tradition, enligt författaren. Kvaliteten och estetiken passade också med synen på tingen, hemslöjdens pro-dukter hade hög kvalitet och lång hållbarhet i en tid då man inte lättvindigt hade möjlighet att byta ut husgeråd, textilier och möbler i takt med modet.

Det ligger i en antologis natur att vara innehållsrik och att spreta åt många olika håll, många synvinklar tas inte upp i denna recension. Skribenterna har helt olika utgångspunkter och erfarenheter som speglas i texter-na. Såväl akademikers sätt att uttrycka sig som den mer praktiskt inriktade hemslöjdskonsulentens sätt att skriva representeras, vilket bidrar till att flera olika röster hörs. Det är en tillgång. Vad som är synd är att man inte passat på tillfället att samlat redovisa litteratur och källor inom området, något som enskilda skriben-ter gör efter sina artiklar. För den intresserade läsaren är det alltid trevligt att få tips om var man kan söka mer information. Det kanske kan bli nästa steg i projektet att skriva hemslöjdsrörelsens historia, att skapa en hel-täckande bibliografi över svensk hemslöjd.

Anneli Palmköld, Halmstad

Svenskträdgårdskonst under fyrahundra år.
Thorbjörn Andersson, Tove Jonstoj och
Kjell Lundquist (red.). Byggförlaget, Stock-
holm 2000. 319 s., ill. ISBN 91-7988-183-1.

De senaste tio åren har vi sett ett nyväckt intresse för svensk trädgårdshistoria. Det finns idag grundutbild-ning i trädgårdshistoria, ett tjugotal forskare på olika nivåer, fem avhandlingar har publicerats och arbete med vård av gamla trädgårdar har kommit igång.

I den situationen finns ett stort behov av en svensk trädgårdshistorisk översikt som kan användas i grund-utbildningen. Problemet är hur man skriver en översikt inom ett område där forskningen bara påbörjats. Några försök har gjorts med regionala översikter som min egen *Tusen år i trädgården, från sörmländska herrgår-dar och bakgårdar* (1994) och Marie Hanssons *De skånska trädgårdarna och deras historia* (1997). Såda-na skildringar kan visa utvecklingen av regionala sär-drag, beskriva olika typer av trädgårdar och spridning-en av idéer, kunskap och växter mellan olika sociala grupper. *Signums Svenska konsthistoria* i 14 band är ett